
811.163.41(091)

811.163.41'28

091=163.41"12"

<https://doi.org/10.18485/msc.2017.46.1.ch7>

Виктор Д. САВИЋ*
Филолошки факултет у Београду
Институт за српски језик САНУ

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 01. 2017.
Прихваћен: 10. 02. 2017.

О ЈЕДНОМ МОРФОЛОШКОМ ДИЈАЛЕКТИЗМУ У 13. ГЛАВИ ХИЛАНДАРСКОГ ТИПИКА

У раду се испитује једно недовољно јасно место из наслова 13. главе Хиландарског типика у светлости више чињеница. Најстарији препис Хиландарског типика (рани XIII век) срањује се с млађим преписима (трећа четвртина XIV века) и са Студеничким типиком (препис с почетка XVII века). Резултати лексичко-семантичке анализе употпуњују се морфолошким налазима, а кључ за решење недоумица налази се у једном карактеристичном дијалектизму са српске језичке периферије.

Кључне речи: историја српског језика, историјска дијалектологија, Хиландарски типик

Иако Свети Сава Српски стоји на почетку велике историје самосталног српског књижевног стварања, или боље рећи слободног односа према књижевном језику и неспутане употребе његових потенцијала, он у много чему надилази своје наследнике на овоме пољу. Кључни догађај у обликовању српске средњовековне културе без сумње јесте оснивање манастира Хиландара (1198). Напоредо с добијањем места за Србе у познатој монашкој гори, а тиме и у универзалном поретку Источног света, Сава је радио на регулисању црквено-правног положаја овога манастира за сва времена. Убрзо по Немањиној смрти, након издавања владарских оснивачких повела, Сава је организовао састављање ктиторског типика за манастир (око 1200). Хиландар је редак међу светогорским манастирима који је добио властити типик. Крајем XIX века доцент Кијевске духовне академије Алексеј Афанасјевич Дмитријевски открио је и доказао да у подлози Хиландарског типика лежи пролог Евергетидског типика, најутицајнијег манастирског типика тога времена (Дмитриевский 1895: XLV).

*victor.savic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта „Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције” (178030), који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У потпуном разумевању 12. и 13. главе Хиландарског и Студеничког типика лежи кључ за решавање читавог низа важних питања за рану српску културну и духовну историју. Дванаеста глава манастиру доноси аутономију, од 13. до 15. главе говори се о избору и црквеном постављењу манастирских првака, игумана, економа и еклесијарха. Најважнија међу овима је 13. глава, посвећена избору игумана (у Студеници је игуман од Савина времена још и архимандрит).

Хиландарски типик до нас је допро у неколико преписа; најстарији и најзначајнији је непотпун, и по нашем датовању настао је недуго после састављања оригинала, у току Савиних припрема за одлазак с очевим моштима у Србију, у јесен или зиму 1206. године (Савић 2013: 86).¹ Управо зато овај рукопис носи печат аутентичности, премда он не доноси увек и првобитни текст. – Питање дијалекатских слојева у древном препису Хиландарског типика који у том смислу (без обзира на текстолошке појединости) прилично верно одражава језик оригинала, нераскидиво је везано за питање ауторства овога списка. Оба питања привлаче пажњу истраживача више од једнога столећа, почев од фундаменталне студије Ватрослава Јагића посвећене односу између српског текста и његова грчког изворника (1898). Најважније су две изузетне студије Павла Ивића који у њима потанко анализира Савин удео у састављању Типика (1979, 1998). Спајајући перспективе историјске дијалектологије и историје језика он је успео да издвоји потцелине које би могле припадати лично Светоме Сави (1979, 1998). Показало се да у подлози Савина књижевног језика лежи добра штокавштина, необележена дијалекатским посебностима, „из доба пре настанка знатнијих разлика међу средишњим српским говорима” (Ивић 1998: 112). Раније је још Јагић изнео на видело и бугарско-македонски језички слој у овоме споменику; Ивић је потврдио присуство југоисточног, дијалекатски обојеног материјала, али он је у њему, ипак, видео српски призренско-тимочки материјал, не искључујући и друге могућности (1998: 109, 113). Ивићев закључак је да је један човек превео највећи део Евергетидског типика и да је унео пасаже којих нема у грчком предлошку, по Савиним инструкцијама; додатна поглавља (1, 2, 3, 42), пак, написао је сам Свети Сава (1998: 111). Тринаесту главу је саставио главни преводилац, поред кога је могао постојати макар још један, који се огледао у већим целинама, у главама 21–25 и 38–43, а по Ивићевим речима, „није искључено да је преводилаца било више” (1998: 11, нап. 7).

Наслови словенске и грчке 13. главе суштински се разилазе, као уосталом и највећи део садржаја ове главе:

Ο σταβιδένι ηγουμενοϋ· како по(ф)добаєт̄ ваставити ηγουμενοϋϋ 13. глава ХТ, 12а – Περι τῆς χειροτονίας τοῦ ἡγουμένου καὶ τοῦ οἰκονόμου, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἐξεῖναι τῷ ἡγουμένῳ εἰς τὴν πόλιν ἵεναι, ἢ ἀλλαχοῦ ποῦ μακρὰν ὥστε τῆς μονῆς ἕξω κοιτάζεσθαι ἀνευ τῶν ἀναταττομένων ἐνταῦθα τριῶν αἰτιῶν 13. глава ЕТ, 1986.

¹ Свакако је почетак XIII века (Изложба 1973: 18, бр. 15).

У словенском тексту говори се само о процедури за избор игумана и о његову ритуалном увођењу на положај. Већ у грчком наслову, пак, који одговара другачијем основном тексту, говори се о „рукоположењу игумана и економа, и о томе да није дозвољено игуману да иде у град (Цариград) или било куда далеко што би подразумевало спавање изван манастира, осим у три случаја који су овде наведени”.² Словенски наслов састоји се из две потцелине, с тим што друга, због недовољне вештине њена састављача, суштински не казује ништа ново у односу на прву, делујући као њена парафраза. У првој секвенци све је јасно, имамо једну синтагму где је *нгоуџеновѣ* конгруентни атрибут у истом падежу као и управна реч, дакле придевска јединица (ради се о предлошко-падежној конструкцији с лок. једн., директно преведеној с грчког). Док у првом случају постоји правилна конгруенција, у другом случају збуњује нас пунозначни глагол и нарочито облик последње јединице у низу, истоветан с атрибутом из претходне секвенце (*нгоуџеновѣ*). Једино што је сигурно на први поглед јесте да имамо посла с модалном конструкцијом с глаголом *подѣати* у неутралној форми, попут савременог *тѣребаѣти*; даље у овој реченици с аналитичким предикатом видимо допуну у инфинитиву, и ту наша сигурност престаје. – Први сусрет с овим местом изазвао је код нас утисак да је по среди некаква неграматичност, као случајан заостатак из потпунијег предлошка. И Ватрослав Јагић и Павле Ивић посебно су истицали да нема регуларног слагања форми у тексту, али им ово место није само привукло пажњу. Међутим, како је оно једнаког обима с потврдама у млађим преписима Хиландарског типика и у Студеничком типичу (садржи исти број јединица), и пошто је само шест година млађе од оригинала, можемо, у принципу, допустити да одговара првобитном стању.

Својевремено се Белић, у својој чувеној студији *О учењу светиѡза Сава и његове школе у сѣварању нове редакције срѣских ћирилских сѣоменика*, узгредно дотакао датога места. Тамо где уредно набраја гласовне грешке нашега извора, Белић доноси и глагол *наставити*, констатујући овлаш да је исправан облик с другим префиксом, *наставити* (1936: 263). Проблем је, дакле, у глаголу, како га Белић схвата. Глагол *наставити*, међутим, нема тога значења у Даничићеву *Рјечнику* које би му Белић могао приписати (а то је ’поставити’), него се тамо искључиво јавља у значењу ’научити’ (Даничић II: 125); слично је и у старословенском Прашком речнику (SJS 19: 317–318).³

За сада ћемо још оставити по страни необичан облик с краја друге конструкције (*нгоуџеновѣ*). Пошто нам сам глагол није довољно јасан, послужићемо се текстолошком анализом: упоредићемо стање у Типичу таха монаха Марка, Одеском препису и Студеничком типичу:

² Ограничено кретања игумана, наиме, уопште не би било практично за један српски манастир у туђини. Сава је истовремено основао и Карејску ћелију, тако да су бивши игумани могли тамо да се касније повуку ради молитвеног тиховања, без њихова повлачења у клаузуру док су на дужности.

³ Даничићев латински корелат *instituere* нуди најпре друга значења (’ставити унутра’, ’поставити’, ’приредити, наместити, удесити’), што се, разуме се, не може аутоматски пресликавати на наше језичке прилике.

како п(о)добаєтъ вѣстѣвѣти, нгоуденовѣ ХТ, 12а – како п(о)добаєтъ стѣти нгжленѣ СТ, 29а – како п(о)добаєтъ поставѣти, нгоудена МТ, 304б и ОТ (Поровић 1928: 75).

У свакој рукописној грани реализују се друга решења, постоји лексичко варирање пунозначног глагола и упадљиве морфолошке разлике у последњој речи; она само у првом случају личи на придев, мада се не понаша тако; у осталим случајевима иста именица је у другом падежу и с другачијом конституентском функцијом (дат. једн. – логички субј. / акуз. једн. – прави обј.). Ипак, у сваком основном тексту, испод наслова, без измене се говори о постављању игумана истим или блиским лексичким средствима као у првом делу наслова, ономе који је имао грчки ослонац – ω поставлени нгоудена и аще хоцѣта нгоудана поставити. То значи да јесте постојао проблем у наслову, чим се осетила потреба за његовим уклањањем. И заиста, потврда за одговарајуће значење поставити [кого] 'именовати, поставити (на дужност)' има, наравно, у укупном средњовековном корпусу доста – на пример, постави нѣцѣ сѣсара из Супрасаљског зборника (SJS 28: 196–197, ex. Supr 197,1, sub 2; в. такође Даничић II: 382–384).

Незгода је у томе што код Даничића глагол вѣставити, посматрано у оквиру реалних потврда, збиља нема одговарајућег значења; тамо је, судећи по његовим примерима, *suscitare* 'подићи, ставити нешто изнад чега' (Даничић I: 189).⁴ Насупрот томе, оуставити би, већ, барем на први поглед, имало смисла; прво значење је *constituere* 'установити, основати, одредити' (ако се задржимо на основним латинским и другим инојезичким корелатима, што је уобичајено за све историјске речнике), али може се схватити и као 'завести, увести, прописати' – на пример, чръньское правило оустави оу нѣцѣ, из Житија Св. Симеона Стефана Првовенчаног (Даничић II: 382–384, Ст. 4).

Ствари ипак треба посматрати шире (на црквенословенском плану), и пре свега уз узимање у обзир старословенског стања зато што је, упркос бројним некњижевним наносима, Хиландарски типик, као и други српски типичи, писан српском редакцијом старословенског језика. Глаголи вѣставити и оуставити нису антонимни (префикс код првога је *въз-*, а не *въ-* с ингресивним значењем). Префигирани књижевни глагол вѣставити (< **въз-staviti*) у солидно истраженом црквенословенском корпусу заправо значи 'уздићи' (погнуто(г), пало(г) или лежеће(г)), и неретко се односи на живо биће, на пример – дакъ ап(осто)лоу твоємоу петроу вѣстави(ти) хромааго въ нѣцѣ твоє, из Синајског евхологија (SJS 7: s. v. вѣставити, 337, ex. Euch 44a,1); даља фигуративност овде је подразумевана (в. *loc. cit., fig.*). У интерпретацији нашег нејасног места може се, затим, ићи на слободнију, типолошку сличност између дужности руковођења монашком заједницом која живи у „анђеоском образу” и васкрсења, односно уздизања на небеса, јер овај глагол се користи и у специјалном значењу васкрсавања из мртвих – на пример, лазара четвъртодньна из мрътвѣнихъ вѣставиѣ, из Супрасаљског зборника (*loc. cit.*, ex. Supr 480,23sq, *spec.*). С друге стране,

⁴ Исто важи и за глагол вѣстѣти с његовим значењима *surgere* 'подићи се, придићи се', *existere* 'појавити се', *insurgere* 'устати на кога, против кога' (Даничић I: 189), а више-мање исто је и у општијем црквенословенском корпусу (SJS 7: 337–339).

глагол оуставити за главно значење 'одредити, утврдити' (*ὀρίζειν, statuere*) поглавито се тиче неживог у лексикографски сагледивом материјалу (према за нас најрелевантнијим обрадама – SJS, Даничић), на пример – *идѣ же оуставиѣдѣ естъ дѣнь въ нѣже хоцѣтъ сѣдѣти*, из Слѣпчанског апостола (ДА 17.31; SJS 46: 685, ex. Slepč, sub 1). Већ због тога мора изгубити на убедљивости тумачење које би се заснивало на њему. Иако то Прашки старословенски речник не објашњава, очито је да је ово значење изведено преко посредног 'поставити границу, ограничити' (види се то још и из семантичког садржаја синтагме *оуставленѣша кѣнигы*, грч. *κανονικὰ βιβλία*, тј. 'канонске књиге'), из старијег – '(за)уоставити, задржати', тамо датог тек на трећем месту (SJS 46: *loc. cit.*).

У најстаријем препису Хиландарског типика имамо, дакле, посла с усамљеном употребом једног глагола који се не може једноставно дефинисати. У њему у исто време учувамо неочекивану потврду штокавске вокализације полугласника (на морфолошком споју), најстарију коју можемо и данас видети и фотографски документовати (Савић 2013: 87). Приметићемо, за сада, да се аутор (око 1200) није најбоље снашао када је покушао да другачије, својим речима најави излагање у 13. глави Типика. Изгледа да он, борећи се са својим ограничењима, није био сасвим сигуран око избора лексичких средстава. Његов избор збунио је преписивача (1206) коме однос између глагола оуставити или вѣставити није био до краја јасан (постоје места у овој типики на којима сусрећемо нерегуларну дистрибуцију *оу-* и *въ-*, што одговара духу времена и општем стању српске писмености), чиме је изазвана „преурањена” вокализација, могућа тек код представника другачијих, средишњих српских говора.

У осталим изворима, у Маркову и Одеском препису, осим глагола поставити који је сам по себи јасан, именица је у акузативу, у служби директног објекта. Исправка из XIV века је, дакле, изведена онако како бисмо ми то и данас урадили, руковођени савременим језичким осећањем. – У Студеничком типики, пак, видимо глагол стати и именицу у дативу. По среди је конструкција са субјекатским дативом по моделу *безлични глагол + именица у дативу + глагол у инфинитиву* (овде $V_{\text{IMPERIS}} + V [\leftarrow \text{Inf}] + N_{\text{DAT}}$). Пунозначни глагол стати реализује се у оном значењу које је и данас познато у руском језику за СТАТЬ КЕМ 'постати што'. Уп. из Даничићева *Рјечника* – *аще ѿверѣшеть се кон любо по мытоу стаѣѣ, да изврѣжета се ѿба ѿтъ сана, и поставиѣ и поставленны, из Душанова законика* (Даничић III: 167, 3. 30). Даничић ову потврду подводи под *existere*, очито у преносном значењу 'постати' (\leftarrow 'појавити се'), што се види по још једном, једином примеру – *тази царина не ѣзимана, ѿдѣ колѣ свѣтъ стаѣѣ*, из једне повеље (*loc. cit.*, М. 117; у преводу: „... од када је свет *посѣао*”). То се закључује и по укупном контексту којем изворно припада први Даничићев пример, први део 13. члана (13а) Душанова законика, и по овој што следи и по оној што му претходи, према главном, Атонском препису Законика: *И дитрополитѣ ї еп(н)(ко)пи- (н) игоудѣни по дитѣ да се не поставѣ* – или још боље, према Струшком, Призренском и Раковачком препису: *И дитрополитнѣ, и епископнѣ. и игоудѣни по дитѣ да се не ставѣ* (ДЗ: 77, чл. 13а). Даничићева потврда тиче се непрелазног семикопулативног глагола стати у домену блиског семантичког

садржаја који се без потешкоћа препознаје код прелазног глагола ставити, према примерима из повеља – *отъ иноуде старьць хотен прѣбывати въ семь пирьгоу да се стави; да се попь отъ попа ставни; иконома да не ставни царь, развѣ игоуднъ* (Даничић III: 158, М. 75. 80; М. 99; Г. XV). Иако су то различити глаголи, у савременом преводу датог места неретко се даје слободан превод: „Ако се нађе било ко да је митом постављен, итд.” (Законик I: 169; слично ДЗ: 153), а очекивао би се превод: „Ако се нађе било ко да је [захваљујући] миту постао”.

У наслову из Студеничког типика може се пратити семантички помак, од ’ступањем заузети место’ до ’заузети место’ (у смислу ’положај, чин’), тј. ’постати што’. Даље у тексту млађег преписа Хиландарског типика задржан је пример с почетним значењем: *и достоинноу соущоу стати на достоинѣмъ мѣстѣ игоуднскоу(ь). и став'шоу кмоу, боудеть цѣлованъ всею братнию. и от[ъ] толѣ быти кмоу вашемоу игоудноу, в(ого)мъ поставленоу* МТ, 305б. Наслов из Студеничког типика, тако, треба превести овим речима: „Како треба игуман да ступи на дужност” или поједностављено: „Како се постаје игуман”.

Измена у Студеничком типичу није драстична, новине се уводе тамо где је најпотребније, и даље су то исте или њима блиске речи као у Хиландарском типичу, али помак је очигледан. Сава је, дакле, недуго по свршетку прве књиге (а то је период између 1200, тачније 1206. и 1207. године, што је временски исувише кратак период за озбиљније захвате осим за нужне, елементарне интервенције), једноставно исправио ово место у духу обичног српског језика, повећавајући његову разумљивост за обичног корисника: мало је преиначио глагол, исто тако и именицу. То би значило да смо од почетка имали истоветну конструкцију с аналитичким предикатом у оба случаја, више-мање међусобно једнака. Ова конструкција је у старом књижевном језику обична – на пример, тако *бо подобраетъ намъ испл'нити* *всакъ правѣдъ* из Савине књиге (МТ 3.15), грч. *οὗτος γὰρ πρέσβυς ἐστίν. ἡμῖν πληροῦσαι πάσαν δικαιοσύνην* (SJS 26: 96, ex. Sav, *impers.*). То би значило да су у Студеничком типичу, иако се ради о препису из 1619. године, сачувана својства Савина аутографа.

Да имамо посла с истом конструкцијом у оба извора, прави нам проблем само морфолошка несагласност последњег сегмента. Применимо основни приступ у оваквим случајевима, и претпоставимо да се ради о дублетима. Увид у морфолошки инвентар савремених дијалеката показаше да постоји одговарајућа форма, само је замаскирана фонетском сликом. Добро нам је, наравно, знано, да се још у канонским текстовима доста често сретао сличан свршетак -ови (односно -єви) у дативу једине промене **ǫ*-основа м. р. у ознаци живих бића, нарочито код личних имена, преузет из **ǫ*-основа; на пример *адамови, исоусови, пилатови, богови* (Николић 1978: 117). Овај свршетак наставио је да траје и у српској редакцији, али без обавезујућег, нормативног статуса. Повремено се сусретао и у категорији неживог. Крајем XII века овај наставак је прошао кроз епизоду значајне употребе у ознаци живог (+), пре стабилизације промене м. р. (Грковић-Мејџор 2016). У истом периоду аналошка померања у неким крајевима отишла су и даље. Постојећи свршетак контаминан је наставачким *јайџом* из промене **ǣ*-основа, граматичког ж. р. Ево доказа: у Битољском триоду, значајном споменику из друге половине XII

века, писаном ћирилицом с бројним глагољским умецима, у једном запису посведочен је облик *гѡргѡвѡ* (Конески 1966: 115). Управо исту морфолошку црту имамо у Хиландарском типикy, с незамењеним *јайѡм* у финалном положају. У данашњим балканизованим говорима, упркос распаду дефлекције, понегде се очувао датив властитих имена и именица које означавају породичне односе, па и овакав особен наставак. Павле Ивић је међу цртама које данас нису „ни у српском ни у македонском књижевном језику, а чији се ареали простиру с обе стране линије која одваја источнојужнословенску област од западнојужнословенске”, препознао и „датив личних имена типа *Марко(в)е*” (Ивић 2009: 164–165). И Блаже Конески је издвојио датив, па и овај наш специфичан облик, у неким западномакедонским говорима – на пример, *Сѡјојану, Јанкове, Пеѡпреве, Маре, мајке, сесѡпре* (Конески 1966: 114–115).

*

Можемо закључити да постојећи преводи, који се сви свode на исто, на датоме месту у Хиландарском типикy нису одговарајући: „О постављењу (произвођењу) игумана, како треба поставити игумана” (Мирковић 1939: 70; слично Петровић 1986: 156, Богдановић 1986: 62). – Превод, дакле, треба да гласи: „Како се ваља игуману уздићи [на чин, достојанство]”, а не „Како ваља поставити (у смислу ’свечано увести у дужност, у звање’, лат. *installare*) игумана”, али ни „одредити (*designare*) игумана”. – Саобразно, дакле, одговарајућем месту у Студеничком типикy, али без потпуне подударности међу њима.

Зашто је важан изоловани морфолошки дијалектизам? Зато што без њега уочена веза не функционише, и затим, он је ареално маркантан и даје снажне индикације о томе одакле долази његов аутор. Запажена црта везује се за југоисточне српске и несрпске говоре. Опет се то уклапа у Ивићеву аргументацију у вези с пореклом главног преводиоца Хиландарског типика. То значи да је он радио на наслову целине која је, како смо већ истакли, изузетно важна за ову књигу. То није Свети Сава, њен издавалац. Сава је и те како имао поверења у њега чим му је препустио редакторски посао. У време градње Хиландара Срби су били мала заједница на Светој Гори, а Павле Ивић је добро приметио да млади монах Сава није имао много могућности у погледу избора образованих сарадника (1998: 114). Однос према дијалекту и, на крају крајева, „националном” идентитету у дубљој прошлости Словена на овоме простору био је другачији од садашњег.⁵ С разлогом је упозорила Ирена Грицкат да у часу диференцирања српске редакције простор за који

⁵ Речито у томе смислу говори запажање да до истека XI века у Моравској долини влада бугарско државнополитичко осећање (Коматина 2012), иако нам лингвистички аргументи говоре да у долини Велике Мораве од најранијих времена – ако не од словенског досељења, а оно свакако од продора језички асимилованих номадских сточара по ивици тога простора, ту станују носиоци српског језика (Ивић 1994: 137). Још 1072. године сећање на моћно царство привлачно је Србима: српски краљевић из Дукље Константин Бодин у Призрену се крунисао за бугарског цара Петра. После сламања овог устанка, с јачањем и продором Рашке великог жупана Вукана

би се везао настанак те редакције, не би морао у данашњем смислу речи бити српски (1975: 31). Таква редакција (ако искључимо први редакцијски ток, ћирилометодијевски, који се није одржао код нас) настала је можда и изван тадашњих граница српске државе, у Византији – на простору Охридске архиепископије коју је 1019. године основао византијски цар Василије II Македонац – Бугароубица (976–1025).

Иако уочена црта представља саставни део једног важног српског књижевног текста, положеног у темеље аутономне српске књижевнोजезичке културе – она је, ипак, далеко од норме књижевног језика. На прелому XII–XIII века било је и других елемената који су оптерећивали српски књижевни језик. Потом ће се тај језик полако чистити, да би у Милутиново доба и језик и писмо и правопис и књижевни избор преписиваних, превођених и састављених дела, као и само домаће стваралаштво, достигли свој врхунац.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1936:** А. Белић, „Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика”, *Светисавски зборник*, 1, Расправе, Посебна издања СКА, СХIV, Друштвени и историски списи, 47, Београд, 211–276.
- Благојевић 2011:** М. Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Београд.
- Богдановић 1986:** *Свети Сава. Сабрани списи*, данашња језичка верзија Л. Мирковић, Д. Богдановић, приредио Д. Богдановић, Београд.
- Грицкат 1975:** И. Грицкат, „Српска редакција црквенословенског језика”, *Ситудије из историје српскохрватског језика*, Београд, 27–39.
- Грковић-Мејџор 2016:** Ј. Грковић-Мејџор, „Хиландарска повеља Стефана Немање у светлу српске средњовековне диглосије”, *Стефан Немања – њрејодобни Симеон Мироточиви*, Београд [у штампи].
- Даничић I–III:** Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сјарина српских*, I–III, приредио Ђ. Трифуновић, Београд 1975 [1863–1864].
- ДЗ:** Душанов законик према преписима старије редакције – *Душанов законик*, приредио Ђ. Бубало, Београд 2010.
- Дмитријевскиј 1895:** *Описаніе литургическихъ рукописей, хранящихся въ библиотекахъ православнаго востока*, Доцента Кіевской духовной Академіи А. Дмитријевскаго, томъ I, Толкѣ, часть первая, Памятники патрїаршихъ уставовъ и ктиторскіе монастырскіе типиконы, Кіевъ.
- Законик I:** *Законик цара Сјтефана Душана*, књ. I, Струшки и Атонски рукопис, Београд: САНУ, 1975 (превод Д. Богдановића).

и његових наследника на правцу југ–југоисток, читав овај просторни појас окреће се и трајније везује за српски политички идентитет (Благојевић 2011: 94–95, уп. Калић 1994: 197–198).

- ЕТ:** Евергетидски типик, Библиотека Атинског универзитета, бр. 788, XII век – P. Gautier, „Le typonon de la Théotokos Évergétis”, *Revue des études byzantines*, 40 (1982), 5–101.
- Ивић 1979:** П. Ивић, „О језику у списима светога Саве”, *Сава Немањин – свети Сава. Историја и предање*, Научни скупови САНУ, VII, Председништво, 1, Београд, 167–175.
- Ивић 1994:** П. Ивић, „Језик и његов развој до друге половине XII века”, *Историја српског народа*, I, Од најстаријих времена до Маричке битке (1371), Београд, 125–140.
- Ивић 1998:** П. Ивић, „Питање ауторства Хиландарског типика у светлости језичке слике тога текста”, *Свети Сава у српској историји и традицији*, Научни скупови САНУ, LXXXIX, Председништво, 8, Београд, 107–115.
- Ивић 2009:** П. Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, приредио С. Реметић, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Изложба 1973:** *Изложба српске писане речи*, Београд, 6. април 1973: Народна библиотека СР Србије.
- Јагић 1898:** В. Јагић, „Типик хиландарски и његов грчки извор (додатак к издању епископа Димитрија)”, *Споменик СКА*, XXXIV, Други разред, 31, 1–66.
- Јовановић 1998:** *Свети Сава. Сабрана дела*, приредио и превео Т. Јовановић, Београд.
- Калић 1994:** Ј. Калић, „Српски велики жупани у борби с Византијом”, *Историја српског народа*, I, Од најстаријих времена до Маричке битке (1371), Београд, 197–211.
- Коматина 2012:** П. Коматина, „Појам Бугарске у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије”, *Византијски свети на Балкану*, I, Посебна издања Византолошког института САНУ, 42/1, Београд, 41–56.
- Конески 1966:** Б. Конески, *Историја македонског језика*, Београд.
- Мирковић 1939:** *Списи светога Саве и Стевана Првовенчаног*, превео Ј. Мирковић, Београд.
- МТ:** Таха монаха Марка препис Хиландарског типика, Народна библиотека Србије, Рс 17, 1370/1375, в. Ћоровић 1928: 14–150, sub М; Јовановић 1998: 13–127.
- Николић 1978:** С. Николић, *Старословенски језик, I. Правопис. Гласови. Облици*, Београд.
- ОТ:** Одески препис Хиландарског типика, Универзитетска библиотека у Одеси, бр. 1/97,6 (536), трећа четвртина XIV века, в. Ћоровић 1928: 14–150, sub О.
- Петровић 1986:** М. М. Петровић, *Свуденички типик и самостјалности Српске цркве*, Горњи Милановац.
- Савић 2013:** В. Савић, „Штокавска вокализација у Хиландарском типуку”, *Прилози за књижевности, језик, историју и фолклор*, LXXIX, 83–88.
- SJS:** *Slovník jazyka staroslověnského*, 1–52, Praha: Slovanský ústav Československé akademie věd (České akademie věd), 1958–1997.

- СТ:** Студенички типик, једини српскословенски препис, Народни музеј у Прагу, Шафарикова збирка, IX Н 8 (Š 10), 1619. година – *Сѣуденички ѿиѿик. Цароставник манасѿира Сѣуденице*, књигу приредио, превео и поговор написао Т. Јовановић, Београд, 1994; *Сѣуденички ѿиѿик. Царосѿавник манасѿира Сѣуденице*, фототипско издање, књигу приредила и поговор написала Н. Р. Синдик, Београд, 1992.
- Ђоровић 1928:** *Сѣиси св. Саве*, издао их В. Ђоровић, Дела старих српских писаца, I, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа СКА, Прво одељење, Споменици на српском језику, XVII, Београд – Ср. Карловци.
- ХТ:** Хиландарски типик, најстарији препис, Хиландар, AS 156, око 1206. године – *Хиландарски ѿиѿик. Рукопис CHIL AS 156*, приредио Д. Богдановић, Београд, 1995.

Viktor Savić

A MORPHOLOGICAL DIALECTICISM IN THE 13TH CHAPTER
OF THE *TYPIKON* OF HILANDAR

Summary

The paper presents an analysis of an insufficiently clear phrase in the title of the 13th chapter of the *Typikon* of Hilandar. The earliest manuscript copy of the *Typikon* of Hilandar (early 13th century) is compared to later manuscript copies (the third quarter of the 14th century) and the *Typikon* of Studenica (early 17th-century manuscript copy). The results of a lexical and semantic analysis are supplemented with the findings of a morphological analysis. The key to its explanation can be found in a specific dialecticisms whose source area is limited to the Serbo-Macedonian region. This is namely the contaminated dative singular of the nouns that designate living beings (+) derived by combining the generalized masculine declension ending of **ŷ*-stems and the feminine declension ending of **ā*-stems (-ов-ѣ). Nowadays, this type of inflections (-ове) has survived as an indicator of the dative of proper names and a small number of nouns that indicate family relationships. This means that the observed feature was introduced by the main translator of the *Typikon* of Hilandar who is known to have come from the aforementioned contact zone. It is demonstrated, at least on this limited example, that this man also revised the text, as the feature highlighted in the paper can be found in a title created by modifying the Greek original.